

PSIXOLOGIYA VA AKMEOLOGIYADA SUB'YEKTIV PARADIGMA

Axmedova Dilnoza Xabibullo qizi

“University of economy and pedagogy” NOTM assistenti

dilnozaaxmedova933@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola akmeologiya va psixologiya fanlarining integratsion aloqalari va ulardgi sub'ektiv pardigma haqida. Shuningdek maqolada mavzu yuzasidan tadqiqotlar olib brogan olimlar ishlariga sharxlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: akmeologiya, psixologiya, akme, paradigma, sub'yekt, shaxs, rivojlanish, ijtimoiy muhit.

Аннотация: В статье речь идет об интегративных отношениях акмеологии и психологии и их субъективной парадигме. В статье также содержатся комментарии к работам ученых, проводивших исследования по данной теме.

Ключевые слова: акмеология, психология, акме, парадигма, субъект, личность, развитие, социальная среда.

Abstract: This article is about the integrative relations of acmeology and psychology and their subjective paradigm. The article also contains comments on the works of scientists who have conducted research on the subject.

Key words: acmeology, psychology, acme, paradigm, subject, person, development, social environment.

O'zbekiston “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” tamoyili asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo'ydi. Yangi davr shiddati va talablari ta'lim-tarbiya tizimiga ham o'zining aniq, qat'iy talablarini qo'ymoqda. Zero, bu ikki jarayon o'zaro uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlariga ega, yuksak ma'naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib beradi[4,B.122].

Bugungi kunda inson rivojlanishi, uning maqsad va yutuqlariga erishish jarayoni ilmiy jamoatchilikning diqqat markazida bo'lib turibdi. Bu jarayonni o'rganish va tushunish uchun psixologiya va akmeologiya fanlari muhim o'rin tutadi. Akmeologiya, shaxsning maksimal rivojlanish bosqichlari — ya'ni akme (eng yuqori cho'qqi) bosqichini o'rganadi. Bu fanda sub'yektiv paradigma yondashuvi, ya'ni shaxsning ichki dunyosi, uning shaxsiy motivlari va individual tajribalarini hisobga olgan holda rivojlanish jarayonini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Sub'yektiv paradigma psixologik yondashuvlardan biri bo'lib, inson psixikasining chuqur va murakkab jihatlarini o'rganishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuv asosida, insonning o'zini qanday his qilishi, qanday fikrlashi, va atrof-muhitni qanday qabul qilishi yotadi. Boshqacha qilib aytganda, sub'yektiv paradigma insonning ichki dunyosini, shaxsiy hissiyotlarini va individual fikr yuritish jarayonini o'rganish orqali inson tajribasini tushunishga intiladi. Bu jarayon insonning sub'yektiv realligi — ya'ni, o'z dunyosini qanday ko'rishi va bu dunyoni qanday ma'noda tushunishi bilan uzviy bog'liq.

Sub'yektiv tajriba insonni tashqi omillardan ko'ra, uning ichki hissiyotlari, fikrlari va ruhiy holatlari orqali qanday rivojlanishini tushuntiradi. Bu yondashuvda har bir insonning tajribasi yagona va o'ziga xos deb qaraladi. Odamlarning hayotda boshidan kechirganlari, ularning atrof-muhit bilan qanday munosabatda bo'lishini va o'zlarini qanday tutishlarini belgilab beradi.

Masalan, bir xil voqeani ikki kishi turlicha tushunishi va his qilishi mumkin, chunki har bir kishi o'z shaxsiy, ichki tajribasiga asoslangan sub'yektiv ko'z bilan dunyoni qabul qiladi.

Sub'yektiv paradigmaning markazida shaxsning o'z-o'zini anglash va o'z-o'zini tushunishi yotadi. Bu jarayon insonning ichki dunyosiga qaratilgan bo'lib, u o'zini qanday qabul qilayotganini va o'z hayotidagi hodisalarni qanday tushunib yetayotganini o'rganadi. O'z-o'zini anglash jarayonida shaxs o'z hissiyotlarini tahlil qiladi, fikrlash tarzini o'rganadi va bu bilimlar orqali o'zini rivojlantirishga qodir bo'ladi. Shaxsning ichki tajribasi, uning hissiyotlari, hayotdagi o'rni va qadriyatlari, ushbu yondashuvda markaziy rol o'ynaydi.

Hissiy jarayonlar sub'yektiv paradigmada muhim rol o'ynaydi, chunki insonning his-tuyg'ulari uning harakatlariga va qarorlariga bevosita ta'sir qiladi. Hissiyotlar insonning ichki ruhiy dunyosini boshqaradi, unga har qanday tashqi yoki ichki holatlarga qanday munosabat bildirishni belgilaydi. Masalan, quvonch, g'am, qo'rquv yoki qoniqish kabi his-tuyg'ular insonning atrof-muhitga bo'lgan munosabatini belgilaydi va uning kelgusidagi xatti-harakatlariga yo'l-yo'riq beradi.

Bundan tashqari, motivatsion jarayonlar ham sub'yektiv paradigmaning ajralmas qismi hisoblanadi. Insonning motivlari uning harakatlarining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, ularning o'z maqsadlariga qanday erishishi yoki qanday qarorlar qabul qilishini belgilaydi. Motivatsiyalar odatda insonning ichki ehtiyojlari, intilishlari va maqsadlaridan kelib chiqadi. Sub'yektiv paradigma bu motivatsiyalarni chuqur o'rganadi, chunki har bir insonning motivi o'ziga xos bo'lib, ularning shaxsiy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlash imkonini beradi. Motivatsiya jarayoni orqali inson o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishishga intiladi va bu jarayonda ichki hissiyotlari va qiziqishlari hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Sub'yektiv paradigmaning asosiy maqsadi – insonning ichki dunyosini o'rganish va uning shaxsiy o'sishi, rivojlanishi hamda o'z hayotini boshqarish qobiliyatini chuqur tushunishga qaratilgan. Ushbu yondashuvda insonning hayotda boshidan kechirgan har bir hodisa, uning psixologik holati va hissiy tajribalari markaziy o'rin egallaydi. Shu tariqa, sub'yektiv paradigma insonning ichki dunyosiga chuqur kirib borish, uni tahlil qilish va natijada insonning eng yuqori darajadagi shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga erishish imkonini beradi.

Psixologiyada sub'yektiv paradigma inson psixikasining chuqur, individual jihatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ichki hissiyotlar, xotiralar va shaxsiy tajribalarni tahlil qilish orqali inson ruhiyatini tushuntirishga yordam beradi. Bu yondashuv insonning ichki dunyosi, ya'ni o'z-o'zini anglash, hissiyotlar va ongli jarayonlarni chuqur tahlil qilish orqali psixologik faoliyatni o'rganishni taklif etadi. Sub'yektiv paradigma psixologiyani kengroq va chuqurroq tushunish imkonini beradi, chunki u insonning o'ziga xos ichki tajribalarini markaziy o'ringa qo'yadi va har bir shaxsning hissiy dunyosi o'ziga xosdir deb biladi.

Sub'yektiv yondashuvda insonning ichki hissiyotlari, masalan, qo'rquv, quvonch, g'am, xavotir, va boshqa turli his-tuyg'ular markaziy o'rin egallaydi. Psixologiya ushbu his-tuyg'ularni o'rganish orqali inson ruhiyatidagi murakkab jarayonlarni ochib beradi. Insonning ichki hissiyotlari uning harakatlariga va atrof-muhitga bo'lgan munosabatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, biror kishining stress yoki xavotirli holatda bo'lishi, uning kundalik faoliyatiga salbiy ta'sir qilishi mumkin, bu esa uning ruhiy barqarorligini buzadi. Shu sababli, sub'yektiv paradigma orqali psixologlar insonning ichki holatlarini tushunish va ularga yechim topish imkoniga ega bo'ladilar.

Shuningdek, sub'yektiv paradigma shaxsning xotiralarini ham tahlil qiladi. Inson xotiralarini uning hayotidagi muhim tajribalar va voqealarga asoslanadi. Bu xotiralar insonning keyingi hayotida qanday qarorlar qabul qilishini va atrof-muhitga qanday munosabat bildirishini shakllantiradi. Xotiralar orqali insonning hozirgi holati va shaxsiy rivojlanish bosqichlari tahlil

qilinadi. Misol uchun, bolalikdagi travmatik xotiralar kattalardagi psixologik muammolarning sababi bo'lishi mumkin, va bu muammolarni hal qilish uchun psixologik terapiya jarayonida ushbu xotiralarni qayta ko'rib chiqish kerak bo'ladi.

Bundan tashqari, sub'yektiv paradigma insonning shaxsiy tajribalarini o'rganish orqali psixologik holatni tahlil qiladi. Har bir insonning o'z hayot tajribasi o'ziga xos bo'lib, bu tajribalar orqali u dunyoni qanday qabul qilayotganini va muayyan hodisalarga qanday munosabat bildirayotganini tushunish mumkin. Shaxsiy tajribalar odamning ruhiy va jismoniy holatiga ta'sir qiladi, va ularning psixologik salomatlikka qanday ta'sir ko'rsatishi psixologiyada muhim o'ringa ega. Shu bois, psixologlar insonning sub'yektiv tajribalarini chuqur o'rganish orqali uning psixologik holatining sabablarini aniqlashga harakat qilishadi.

Sub'yektiv paradigmaning asosiy jihatlaridan biri shundaki, u insonning shaxsiy bilim va anglash darajasini oshirishga katta e'tibor qaratadi. Bu yondashuvda shaxs o'zini o'zi tahlil qilish va anglash orqali ruhiy salomatligini yaxshilashi mumkin. O'z hissiyotlarini tahlil qilish va o'z ichki tajribalarini tushunish orqali inson o'zini anglash darajasini oshiradi. Bu jarayon ruhiy o'sishni, o'zini boshqarish ko'nikmalarini va barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Masalan, o'zini o'zi anglash jarayonida shaxs o'zining stress omillarini aniqlashi va ularga qarshi kurashish uchun moslashuvchan strategiyalar ishlab chiqishi mumkin.

Sub'yektiv paradigma yordamida psixologik salomatlikni oshirish va barqarorlikka erishish mumkin. Bu yondashuv insonning ichki dunyosini chuqurroq tushunishga yordam beradi, bu esa ruhiy barqarorlik va salomatlikka ijobiy ta'sir qiladi. Ichki hissiyotlar, xotiralar va tajribalarni to'g'ri tahlil qilish orqali inson o'zining ruhiy holatini yaxshilashi va hayotdagi qiyinchiliklarga bardosh bera olishi mumkin. Sub'yektiv yondashuv inson ruhiyatining murakkab va ko'p qirrali tomonlarini ochib beradi, bu esa psixologik muammolarni samarali hal qilishga yordam beradi.

Oxir-oqibat, sub'yektiv paradigma psixologiyada inson ruhiyatini chuqur tahlil qilish, hissiyotlar va shaxsiy tajribalar orqali shaxsning ruhiy salomatligini mustahkamlash va barqarorlikka erishishda muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv insonning ichki motivlari va hissiy dunyosini o'rganish orqali uning hayotini yaxshilashga qaratilgan.

Ijtimoiy ta'sir, odamlarning boshqalarning mavjudligi yoki xatti-harakatlari tufayli o'z fikrlarini, hissiyotlarini va xulqlarini o'zgartirishi bilan bog'liq jarayon bo'lib, bu jarayon ongli yoki ongsiz ravishda yuz berishi mumkin[3,B.48].

Akmeologiya va sub'yektiv paradigm. Akmeologiya inson shaxsiy rivojlanishining eng yuqori cho'qqisiga erishish jarayonini o'rganadigan fan sifatida shakllangan bo'lib, uning asosiy maqsadi shaxsning intellektual, ijodiy va kasbiy imkoniyatlarini maksimal darajada amalga oshirishdir. Ushbu fan doirasida insonning yuksak salohiyatga erishishi uchun zarur bo'lgan omillar, usullar va sharoitlar tahlil qilinadi. Akmeologiyada markaziy tushunchalardan biri bu "akme" bo'lib, u shaxsning rivojlanishidagi eng yuqori cho'qqini anglatadi. Bu cho'qqi shaxsning o'z kasbiy, intellektual yoki ijodiy qobiliyatlarini to'liq amalga oshirgan, hayotida maksimal darajada yutuqqa erishgan va o'zini mukammal shaklda namoyon eta olgan holatini ifodalaydi.

Mulyukovning fikricha "Akmeologik rivojlanish jarayoni nafaqat biologik omillarga, balki ijtimoiy va psixologik omillarga ham bog'liq bo'lib, shaxsning o'zini o'zi anglash va motivatsiyasi bu jarayonda hal qiluvchi ahamiyatga ega" [2,B.45]

"Akme" tushunchasi shaxs rivojlanishining eng yuqori bosqichini belgilaydi va u nafaqat professional jihatdan muvaffaqiyat qozonishni, balki shaxs sifatida intellektual va ijodiy jihatdan to'liq shakllanishni ham anglatadi. Bu jarayon ko'plab omillar ta'sirida amalga oshadi va har bir inson uchun alohida bo'ladi. Insonning o'z qobiliyatlarini maksimal darajada rivojlantirishi ko'p jihatdan uning individual xususiyatlari, ijtimoiy sharoitlar va madaniy muhit bilan bog'liq.

Ichki omillar insonning shaxsiy rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Shaxsning intilishlari, motivlari, maqsadlari va o'zini o'zi rivojlantirishga bo'lgan ishtiyoqi bu jarayonning asosiy tarkibiy qismlaridir. Ichki motivlar, shaxsning intellektual qiziqishlari va ijodiy izlanishlari uning rivojlanish cho'qqisiga erishishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Masalan, inson o'z kasbiy yoki shaxsiy hayotida yuqori yutuqlarga erishish uchun o'zini muntazam ravishda takomillashtirishga intiladi, yangi bilimlar egallash va kasbiy malakasini oshirish orqali yuqori natijalarga erishadi. Shuningdek, insonning psixologik barqarorligi, stressga bardosh berish qobiliyati va ijtimoiy moslashuvchanligi uning rivojlanishida muhim omillar hisoblanadi.

Tashqi omillar ham akmeologik rivojlanish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy sharoitlar, oila muhiti, ish joyidagi shart-sharoitlar va atrofdagi odamlarning qo'llab-quvvatlashi kabi omillar insonning rivojlanishiga kuchli ta'sir qiladi. Masalan, yaxshi qo'llab-quvvatlovchi muhit yoki samarali kasbiy muloqot tizimi insonning kasbiy yutuqlarga erishishiga yordam berishi mumkin. Ijtimoiy hamkorlik, mentorlar va ustozlar bilan ishlash, shuningdek, samarali tarmoq (networking) shakllantirish ham akmeologik jarayonni jadallashtirishi mumkin. Insonning o'z kasbiy yoki intellektual cho'qqisiga erishishiga jamiyat tomonidan ko'rsatiladigan rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash darajasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Akmeologiyada sub'yektiv paradigma muhim o'rin tutadi, chunki insonning shaxsiy rivojlanishiga ichki tajriba va hissiyotlar katta ta'sir ko'rsatadi. Akmeologiya shaxsning intellektual va kasbiy cho'qqiga erishishini o'rganar ekan, bu jarayonning ichki omillar bilan bog'liqligini inkor etmaydi. Shaxs o'zining sub'yektiv tajribasi, hissiyotlari va ichki motivatsiyalari asosida rivojlanish yo'lini belgilaydi.

Shaxsning motivatsiyalari, ya'ni ichki istaklari va maqsadlari, uni yuqori yutuqlarga erishishga undaydi. Har bir insonning rivojlanish jarayoni o'ziga xos bo'lib, u o'zining ichki sub'yektiv tajribalaridan kelib chiqqan holda qaror qabul qiladi. Misol uchun, inson o'zining kasbiy sohasidagi muvaffaqiyatga erishish uchun o'zini doimiy ravishda o'zgartirib, rivojlantirib boradi va bu o'zgarishlarda uning ichki hissiyotlari, motivatsiyalari hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Gergenning fikriga ko'ra "Shaxsiyat o'z-o'zidan mavjud bo'lmaydi, balki boshqa insonlar bilan bo'lgan aloqalar va ular orqali shakllanadi. Mavjud bo'lish bu avvalo munosabatlarda mavjud bo'lishdir" [1,B.34]. Akmeologik tadqiqotlarda shaxsning ichki sub'yektiv omillari – ya'ni, insonning o'zini anglash, hissiyotlari va shaxsiy qadriyatlarini chuqur o'rganiladi. Bu omillar shaxsning rivojlanish jarayonini boshqarib, uning muvaffaqiyatga erishishidagi asosiy vositalardan biriga aylanadi. Shu sababli, akmeologiya fanida sub'yektiv paradigma shaxsiy o'sish va rivojlanishning markaziy elementi hisoblanadi.

Psixologiya va akmeologiyada sub'yektiv paradigma shaxsning ichki motivlari, hissiyotlari va tajribalari orqali uning rivojlanishini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Akmeologik tadqiqotlar shaxsiy va kasbiy rivojlanishni sub'yektiv omillar asosida tahlil qilib, insonning eng yuqori yutuqlarga erishish imkoniyatlarini ochib beradi. Bu fan doimiy ravishda shaxsiy o'sish, maqsadga erishish va maksimal cho'qqiga chiqish jarayonlarini o'rganishda dolzarb bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gergen, K. J. (2009). *Relational Being: Beyond Self and Community*. Oxford University Press.
2. Mulyukov, D. A. (2021). *Akmeologiya: Teoriya va amaliyot [Akmeology: Theory and Practice]*. Tashkent: TDTU Publishing House.
3. Smith, E. R., & Mackie, D. M. (2016). *Social Psychology (4th ed.)*. New York: Psychology Press.

4. Ахмедова, Д. (2023). О 'quvchilarni interfaol usulda rag 'batlantirish orqali tarbiyalash va intellektini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari (boshlang 'ich sinflar misolida). Общество и инновации, 4(9/S), 121-127.